

Några tankar om kunskapsproduktion

Harald Swedner

Skall forskaren placera sig själv vid sidan av det sociala skeende som han studerar och är det överhuvudtaget möjligt eller skall han aktivt delta i ett förändringsarbete? Harald Swedner förordar den aktiva rollen och menar att den som väljer att arbeta så snart upptäcker en rad viktiga men försummade metodproblem.

Harald Swedner är bitr professor vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

I min föreläsning tidigare i dag har jag försökt att ge en överblickande bild av hur jag ser på sociologernas medverkan i förändringsarbetet i våra storstäders problemdrabbade bostadsområden. Vid detta seminarium skall jag ta upp några viktiga metodproblem, som aktualiseras när sociologer ser det som sin uppgift att producera kunskap som fyller en funktion i ett målmedvetet och rationellt förändringsarbete – till exempel i det sociala arbete som eleverna vid Socialhögskolan förbereder sig för genom sina studier.

Aktörparadigmet och åskådarparadigmet

Begreppet kunskapsproduktion passar väl in i ett sätt att se på det vetenskapliga arbete, som jag i anslutning till det av Thomas S Kuhn introducerade paradigmbegreppet skulle vilja kalla för *aktörparadigmet* och som står i motsats till det traditionella sättet att se på det vetenskapliga arbetet i Västerlandet, som jag väljer att beteckna som *åskådarparadigmet*.

Åskådarparadigmet är gemensamt för flertalet av de filosofer i Västerlandet, som diskuterat kunska-

pens natur och framväxt, för empirister (som Locke och Hume), för transcendentalister (som Kant), för idealister (som Hegel), för materialister (som Lenin) och för logiska empirister (som Carnap). Det är alltså gemensamt för dem som i likhet med Kant säger att den kunskap vi har om verkligheten ("tinget i sig") är en produkt av samspelet mellan "tinget i sig" och det sätt på vilket våra sinnesorgan uppfattar och modifierar "tinget i sig" (som vi aldrig kan nå fram till), för dem som i likhet med Hegel säger att "jaget" frambringar verkligheten i dess helhet och för dem som i likhet med Lenin påstår att vår kunskap om verkligheten "avbildar" denna.

Åskådarparadigmet är också gemensamt för synen på kunskapsproduktionen och kunskapens natur hos ledande representanter för en rad sociologiska "skolor", för strukturalister som Levi-Strauss och Althusser, för funktionalister som Durkheim och Merton, för interaktionister som Cooley och Mead och för socialpsykologiskt orienterade historiker som Simmel och Weber. Åskådarparadigmet förefaller vara en svårframkomlig del av ett nät av föreställningar om kunskapens natur, som alla som skolats in i vetenskapligt tänkande i Västerlandet har utomordentligt svårt att frigöra sig från.

Accepterandet av aktörparadigmet innebär att forskaren överger den traditionella synen på sig själv som yrkesman – som en person som placerar sig själv vid sidan av det sociala skeende som han studerar. Så långt det nu är möjligt. Hans uppgift består enligt aktörparadigmet inte längre i att beskriva och analysera vad som händer, ungefär som när någon i en teaterpublik – en kritiker eller en vanlig åskådare – berättar om och förklarar vad han sett hända på scenen under en föreställning.

.....
*I aktörparadigmet befinner sig vetenskaps-
mannen mitt bland dessa som agerar på
scenen – på "samhällsscenen" skulle man
kunna säga.*
.....

I aktörparadigmet befinner sig vetenskapsman-
nen mitt bland dessa som agerar på scenen – på
"samhällsscenen" skulle man kunna säga. Den pro-
ducerade kunskapen kan användas för att driva
händelserna framåt och vetenskapsmannen utgår
från att han kan och att han bör ingripa i händelser-
na, som ett led i det för alla människor gemensam-
ma arbetet på att förverkliga uppställda mål för det
samhälle han tillhör.

Denna syn på kunskapsproduktionen genomsyrar
arbetssättet hos sådana föregångsmän inom ak-
tionsforskning och samhällsarbete som Karl Marx,
John Dewey, Saul Alinsky och Paulo Freire. Den
utgår från att kunskapsproduktionen är en målinrik-
tad aktivitet, i vilka forskarens värderingar (hans
mål och normer) på ett oskiljaktigt sätt är samman-
tvinnade med hans kunskap om den värld han lever
i. Värderingarna styr valet av mål för förändringsar-
betet och därmed också kunskapsproduktionen.
Värderingar är följaktligen ofrånkomliga element i
det vetenskapliga arbetet. De finns med som styrande
faktorer i detta arbete. Samtidigt påverkas och
modifieras de kontinuerligt av resultaten av kuns-
kapsproduktionen.

Gunnar Myrdal hör till dem som – även om han
aldrig har accepterat åskådarparadigmet – ofta gett
uttryck åt en liknande syn på värderingarnas roll i
det vetenskapliga arbetet. Så här skriver han till
exempel i en bok om objektivitetsproblemet i sam-
hällsforskningen: "Värderingarna styr forskningen
till de fakta vi vill diskutera för att vi är intresserade
av dem. Vetenskapliga termer blir värdeladdade för
att samhället består av människor, som söker följa
målmedvetna strävanden."¹

Vi kan alltså i våra analyser försöka separera

värderingar och verklighet, men – så menar an-
hängarna av aktörparadigmet – i vårt handlande
och det som vi åstadkommer genom vårt handlande
smälter våra värderingar och objektet för vårt hand-
lande samman till nya totaliteter och nya fungeran-
de element i den värld vi lever i. Dessa nya element
hör – som John Dewey säger – hemma "inne i
naturen", "inside nature".

Åskådarparadigmets negativa konsekvenser

Det råder inte något absolut motsatsförhållande
mellan dessa båda sätt att se på forskarens arbets-
uppgifter. Åskådarparadigmet kan – om man vill
söka efter en konstruktiv utgångspunkt för en de-
batt – ses som en del av aktörparadigmet.

Eller kanske hellre: Aktörparadigmet blir – när
det formuleras som ett alternativ till åskådarpara-
digmet – ett slags metateori för en teori om kun-
skapsproduktion. Aktörparadigmet tilldelar kun-
skapsproduktionen och kunskapsproducenten en
viktig roll i förändringsarbetet, infogar dem i ett
vidare perspektiv än åskådarparadigmet.

Åskådartänkandet tilldelar alltså forskaren en be-
tydligt mera begränsad roll i förändringsarbetet än
aktörtänkandet. Fasthållandet vid åskådarparadi-
gmet får därför lätt en rad negativa konsekvenser.
Några av dem kan beskrivas så här:

- (1) Fasthållandet vid åskådarparadigmet kan lätt
leda till att forskarna *inte* håller i minnet sam-
bandet mellan sitt eget arbete och det samhälle-
liga förändringsarbete som växer fram ur männi-
skors strävanden efter sådana livskvaliteter som
trygghet, gemenskap och lycka.
- (2) Fasthållandet vid åskådarparadigmet gör att
forskarna blir benägna att redovisa sina kunska-
per på ett svårtillgängligt sätt, som i praktiken

.....
*Ingen som formulerar sig muntligt eller skrift-
ligt kan undgå att "ladda upp" sitt tal eller sin
text med egna värderingar och handlings-
regler.*
.....

¹ Gunnar Myrdal, "Objektivitetsproblemet i samhälls-
forskningen", Stockholm, 1968, s 57.

gör att dessa kunskaper *inte* fungerar i samhälleligt förändringsarbete.

- (3) Fasthållandet vid åskådarparadigmet kan leda till att forskarna *inte* deltar i diskussionen om hur tänkbara framtida "tillstånd" kommer att fungera; de glömmer bort att använda sin skapande fantasi och sina kunskaper till att tänka fram, beskriva och "pröva" sådana framtida tillstånd.
- (4) Fasthållandet vid åskådarparadigmet kan lätt leda till att forskarna *inte* tar uppgiften att producera *redskap*, *verktyg* och *handlingsregler* på fullt allvar; med handlingsregler menar jag här i stort sett detsamma som Jack Rothman kallar för "action guide-lines".¹

Men det är inte bara dessa begränsningar i sättet att arbeta som lätt slår följe med åskådarparadigmet. Accepterandet av åskådarparadigmet är ofta förenat med en övertro på människans – och särskilt forskarens – förmåga att tala om ett ämne och att skriva artiklar och böcker på ett sådant sätt att man i det talade och skrivna kan hålla i sär hans "rena kunskap" och hans värderingar och handlingsregler. Men människors sätt att tala och skriva präglas ofrånkomligen och i varje formulering och andedrag både av deras "rena kunskap" om det som är, det som har varit och det som kan väntas hända och av deras värderingar och deras handlingsregler. Personligen är jag övertygad om att ingen som formulerar sig muntligt eller skriftligt "i längden" kan undgå att "ladda upp" sitt tal eller sin skrivna text med sina värderingar och sina handlingsregler. Det kan man bara göra nödtorftigt i speciella och begränsade sammanhang, i uppräkringar och listor, i tabeller, i asketiskt rena beskrivningar etc.

Accepterandet av åskådarparadigmet leder också i praktiken lätt till att forskarna försummar uppgiften att beskriva det samhälleliga skeendet ur de agerande individernas synvinkel. Kunskap som skall bli relevant i det samhälleliga förändringsarbetet produceras bäst av dem som själva deltar i detta

Den kunskap vi producerar "i dag" ingår som en del i den verklighet vi skall leva i och studera "i morgon".

förändringsarbete och som är väl införstådda med målet för detta arbete och som är inställda på att följa de handlingsregler som växer fram ur samspelet mellan tillgänglig kunskap och aktörernas värderingar.

Accepterandet av åskådarparadigmet betyder att forskaren blir benägen att placera sin genom hårt arbete förvärvade kunskap i en teoretisk sfär vid sidan av verkligheten, "outside nature". Men ny kunskap hör hemma inne i naturen, "inside nature". Formulerade som ordspråk, som berättelser eller nedtecknade i vetenskapliga skrifter och böcker är de lika reella som stjärnor, sjöar, bergstoppar, byar och städer, organisationer och nationer. Den kunskap, som vi producerar "i dag", ingår som en del i den verklighet, som vi skall leva i och studera "i morgon". Det finns följaktligen ingen evigt giltig kunskap om hur samhällen fungerar. Varje ny historisk situation präglas av den kunskap som människorna i denna situation kan producera och tillägna sig, och denna kunskap blir sedan en av de viktiga betingelserna för den framtida utvecklingen. Varje ny historisk situation skapar därmed behov av nya kunskaper.

Det är felaktigt att föreställa sig att människor hämtar sina värderingar och normer från ett håll, genom ett specifikt sätt att bearbeta och analysera sin upplevelse av verkligheten, och att de från ett annat håll hämtar sin kunskap om hur verkligheten är beskaffad och "ser ut" med hjälp av andra specifika metoder och sinnesförmögenheter, och att de sedan "bygger ihop" dessa två element till någon form av handlingsregler ("action guidelines"), som styr deras handlande i konkreta valsituationer. I det som vi säger och skriver är våra värderingar och våra kunskaper om nuläget, om vad som har hänt och om vad som kan väntas hända redan från begynnelsen hårt sammantvinnade med varandra, och det är först efterhand som ett resultat av vår

¹ Jack Rothman, "Planning and Organization for Social Change", New York 1976.

vilja och strävan mot överblick över och inblick i vårt liv som vi spaltar upp våra basupplevelser i sådana "bitar" som kunskaper, värderingar och handlingsregler.

Representativa och signifikanta sociala fenomen

Sociologernas metodböcker handlar i allmänhet mest om hur man visar riktigheten av påståenden om hur ett socialt system är beskaffat vid en viss tidpunkt eller hur sociala fenomen i ett dylikt system påverkar varandra. Det gör man med hjälp av välutvecklade metoder för verifiering (konfirmering) eller falsifiering av påståenden av detta slag. De ger oss alltså

(a) beskrivningsmetoder och

(b) orsaksanalytiska metoder

En annan och grundläggande fråga är emellertid

(c) hur forskarna (kunskapsproducenterna) *upptäcker* hur sociala fenomen är eller var beskaffade och

(d) hur de *upptäcker* existensen av kausala samband mellan sociala fenomen.

Forskningsarbetet består inte enbart i att verifiera (konfirmera) eller falsifiera generella påståenden om sociala fenomen och om samband dem emellan (det vill säga i att "generalisera upptäckter") utan också i att upptäcka det som skall generaliseras. Forskning består med andra ord inte enbart i att analysera ett stort antal sociala fenomen av noggrant angiven karaktär med hjälp av mer eller mindre sofistikerade statistiska metoder.

Det är viktigt att vi i metodundervisningen inom samhällsvetenskaperna – och då inte minst inom socialt arbete – återställer jämvikten mellan dessa båda led i arbetet på att producera kunskap: detta att upptäcka sociala fenomen och orsakssammanhang, som är värda att begrunda och pröva, och detta att pröva hållbarheten hos generaliseringar av dessa upptäckter.

Det betyder att metodböckerna inte ensidigt bör lära ut konsten att samla in och analysera data om *objekt och händelser som är representativa* för det som man vet existerar eller händer inom en viss typ av sociala system, utan att de också måste lära ut hur man söker sig fram till och upptäcker *signifi-*

kanta sociala fenomen och *signifikanta kausala samband*. Det betyder att de måste visa hur man kan leta sig fram till det som är signifikant i ett svåröverblickbart och ofullständigt känt förflutet. Men de måste naturligtvis visa hur man kan göra detta i ett nuläge, som vi lättare kan överblicka och där det är lättare att gå på jakt efter kompletterande och belysande fakta men där det är svårt att "i förväg" avgöra vad som är signifikant eller viktigt i den meningen att det förebådar framtiden.¹

Två viktiga typer av sociala fenomen: objekt och händelser

Det finns anledning att vid en diskussion av sociologernas kunskapsproduktion fästa uppmärksamheten vid det förhållandet att de i så hög grad knyter sina metoder för studiet av sociala fenomen till den ena av två huvudtyper av sociala fenomen: de studerar sociala objekt (individer, familjer, byggnader, bilar, företag, lokalsamhällen, nationer etc) av den typ, som vi i vardagsspråket betecknar med substantiv eller tingord. Huvudparten av forskarens försök att verifiera eller falsifiera generaliseringar om sociala fenomen är knutna till studiet av populationer av olika slags sociala objekt och inte till studier av olika typer av sociala händelser – sådant som vi i mycket talar om med hjälp av verb – eller "occasions of experience" i Alfred North Whiteheads terminologi.² Forskarna studerar oftast personer som flyttar, inte flyttningar, barn som föds, inte födelser, hus som byggts, inte byggandet av hus, föreningar som ordnar möten, inte vad som händer vid föreningsmöten etc. Mycket av vår samlade kunskap om sociala fenomen upplevs som artificiell och fungerar dåligt i förändringsarbetet därför att den är knuten till kunskaper om objekt och inte till kunskapen om sociala händelser.

Det hänger delvis – men inte enbart – samman

¹ Bernard P. Phillips gör en liknande deskription när han talar om "the context of discovery" och "the context of justification" i sin bok "Social Research – Strategy and Tactics", 1971.

² Se Alfred North Whitehead, "Adventure of Ideas" New York 1933.

Mycket av vår samlade kunskap om sociala fenomen upplevs som artificiell därför att den är knuten till kunskaper om objekt inte till kunskapen om sociala händelser.

med att det runtom i samhället finns massor av förteckningar över objekt, t ex individer (i mantalslängder), bilar (i bilregistret), hus (i fastighetsregistret), föreningar och orter, medan det är mycket ont om förteckningar över olika typer av händelser. Den officiella statistiken består till mycket stor del av statistik för objekt och till mycket liten del av statistik för händelser.

Det är uppenbart att det ofta skulle vara intressantare att veta om en viss typ av händelser är vanliga eller ovanliga i en social miljö än att veta detta om en viss typ av objekt. Det är i regel nog också intressantare att veta att förekomsten av en viss typ av händelser är förknippad med förekomsten av en annan typ av händelser ("Om A händer, så händer B") än att veta att förekomsten av två egenskaper hos en viss typ av sociala objekt är förknippade med varandra ("Om objekt av typ P har egenskapen A, så har objekt av typ P i regel också egenskapen B").

Skiljelinjen mellan dessa två sätt att analysera normala fenomen kan inte dras knivskarpt. En social händelse kan attribueras till en viss typ av sociala objekt, och ett socialt objekt kan attribueras till en viss typ av händelser. Men det är markant att bundenheten till analyser av listade objekt är stor framför allt vid forskningsarbetet inom "the context of justification", för att åter knyta an till Bernard P. Phillips terminologi.

Synliga och osynliga sociala fenomen

Det är lätt att ge exempel på *egenskaper hos sociala system*, som kan fastställas med hjälp av jämförelsevis enkla mätmetoder och beräkningar och som ger väsentlig information om dessa sociala system men som inte kan "ses" av människor som tillhör eller rör sig inne i eller i närheten av dessa sociala system.

Jag skall med ett par exempel visa vad jag syftar

på. Om man har tillgång till kyrkoböcker eller mantalslängder för en rad bostadsområden, kan man – om än med avsevärd möda – räkna ut en *genomsnittlig stannetid* för alla de personer, som ett visst år föddes eller flyttade in i församlingen eller bostadsområdet. Skillnaderna mellan dessa stanntider för två bostadsområden kan vara relativt stora utan att personer som vistas i dessa bostadsområden "upplever" eller märker dessa skillnader. På samma sätt kan det vara med måtvärden för andra egenskaper hos sociala system, t ex för de *sk reciprocitetskoefficienter*, som brukar beräknas vid sociometriskastudier av skolklasser och som anger hur många "vänval" i klassen som är ömsesidiga ("reciproka"). Ett måtvärde av liknande art, som jag själv har använt mig av i studier av befolkningsutvecklingen i bostadsområden är en *sk receptorkoefficient*, som anger relationen mellan det antal personer som flyttat in i bostadsområdet under ett år och det som bodde i området vid årets början och som följaktligen kunde fungera som "mottagare" för inflyttarna.

Det råder knappast någon tvekan om att måtvärden av detta slag – ett slags index om man så vill – ofta kan fungera som prognos- och prediktionsinstrument för vad som skall hända i sociala system av ifrågavarande slag. Men finns det någon möjlighet att foga in dem i beskrivningen av dessa sociala system på ett sätt som upplevs som meningsfyllt av de människor som hör hemma där? Kan de i det dagliga slitet i förändringsarbetet fungera som indikatorer på vad som bör göras? Kan man göra sådana osynliga egenskaper hos sociala system synliga genom att medvetandegöra människor om de viktiga orsakssammanhang som dessa egenskaper är inkopplade i?

Durkheimsk och webersk kunskap – eller om att observera utåtvänd och inåtvänd

Den kunskap som en person A kan skaffa sig – och sedan överföra åt andra i tal och skrift – genom att betrakta och analysera den verklighet som omger honom eller henne – genom att "vända sig utåt" – kan andra människor kontrollera med hjälp av sina likartade sinnesorgan. Kunskap som kan kontrolleras på detta sätt tar jag mig friheten att hålla för

durkheimsk kunskap (eftersom Durkheim principiellt endast räknade med denna typ av kunskap om sociala fenomen, "les faits sociaux").

Den kunskap som denne person A kan skaffa sig – och sedan överföra åt andra i tal och skrift – genom att betrakta och analysera sina föreställningar, tankar, känslor och viljeyttringar – genom att "vända sig inåt" – kan andra människor inte kontrollera riktigheten av på detta enkla sätt. Sådan kunskap – om hur människor upplever och beskriver sin "medvetandeström" och sitt "perspektiv på tillvaron" – tar jag mig friheten att kalla för *webersk kunskap* (eftersom Weber hävdade att sociologins uppgift ligger i att beskriva framväxten av sådana sinnestillstånd och att förutsäga dess följder: "Handeln soll dabei ein menschliches Verhalten heissen, wenn und in so fern als der oder die handelnden den mit ihm einen subjektiven Sinn verbinden").¹

Men man kan ändå i någon mån fastställa om denna kunskap är hållbar. Man kan till exempel ta reda på om beskrivningarna och analyserna är rimliga genom att jämföra beskrivningar och analyser av sådana "sinnestillstånd", som emanerar från andra personer, som har levat eller lever i en social miljö av samma slag som den som A lever i.

Kan man tänka sig att dessa två former av kunskap kompletterar varandra, när man skall förutsäga människors handlingar? Vad händer exempelvis om man med hjälp av *durkheimsk kunskap* förutsäger vilka av de 5 000 invånarna i ett bostadsområde, som kommer att bo kvar i området respektive ha flyttat ut ur området efter ett års tid? Låt oss antaga att förutsägelserna höll streck för 70 % av de 5 000 invånarna enligt följande tabell:

	Förutsades bo kvar	Förutsades flytta	Totalt
Bodde vid årets slut kvar	2 000	1 000	3 000
Hade flyttat vid årets slut	500	1 500	2 000
Totalt	2 500	2 500	5 000

Alltså korrekta förutsägelser för 3 500/5 000 = 70 % av invånarna.

¹ Citerat från Arno Werner, "Introduktion till kunskaps-teorins historia", Lund 1978, s 221.

Kan man sedan tänka sig att man därutöver också skulle kunna utnyttja *webersk kunskap* om hur var och en av dessa 5 000 människor själva upplever sin situation i bostadsområdet och att man därmed skulle kunna öka antalet korrekta förutsägelser till exempelvis 84 %? Se följande tabell:

	Förutsades bo kvar	Förutsades flytta	Totalt
Bodde kvar vid årets slut	2 500	500	3 000 *
Hade flyttat vid årets slut	300	1 700	2 000
Totalt	2 800	2 200	5 000

Alltså korrekta förutsägelser för 4 200/5 000 = 84 % av invånarna.

Kan dessa två typer av kunskap verkligen förhålla sig på detta enkla, komplementära sätt till varandra, när det gäller förutsägelser av individers handlingar? Jag är inte alls säker på det, men jag anser frågan värd att ställa och begrunda.

Det finns andra frågor att fundera över i detta sammanhang. Vilken nytta kan man ha av webersk kunskap när man skall förutsäga vad som kommer att hända i större sociala system av typen företag, organisationer och samhällen, där individer med olika mål för sitt handlande agerar stick i stäv med varandra med utgångspunkt från sin upplevelse av situationen och sitt perspektiv på tillvaron?

Introspektion och inkänning

Om man utgår från att människor kan påverka den verklighet de lever i genom att agera i syfte att förverkliga uppställda mål, är man självfallet intresserad av att kunna ge en bild av hur människor upplever, analyserar och värderar den verklighet som de lever i. Det betyder att man ställer sig inför frågan om det över huvudtaget är möjligt att skaffa fram hållbar kunskap om människors "upplevelse-världar" – det som vi nyss kallade för webersk kunskap.

Kan en person observera och analysera sina egna upplevelser med hjälp av *introspektion*? Det betyder ju i princip att han eller hon måste spalta upp sitt eget mentala liv i två "halvor" och att den ena av dessa "halvor" – forskaren-kunskapsproducenten – kan observera det som sker inom den andra "hal-

van". Det verkar svårt, eftersom det kräver en samtidig upplevelse av två "upplevelseströmmar".

Det är emellertid minst lika svårt att föreställa sig hur forskaren-kunskapsproducenten bär sig åt när han skall beskriva en annan människas upplevelsevärld. Det måste ju ske genom att han eller hon lyssnar på, förstår och tränger in i en annan människas upplevelser – genom någon form av *inkänning*. Kan han eller hon verkligen ge en korrekt och initierad beskrivning av en annan människas "medvetandeström" eller "perspektiv på tillvaron"? Kan han eller hon genom *inkänning* ta reda på hur denna medvetandeström och detta perspektiv förändras dag för dag, år för år under en människas liv, hur sinnesintryck och tankar "korsar varandra" och hur känslor och strävanden att förverkliga uppställda mål formar denna människas upplevelser av sådant som trygghet och oro, av gemenskap med andra människor och av inre balans och harmoni? Existerar det något tillförlitlighetskriterium för "medupplevelse" – av "medlidande" och "medglädje"? Men naturligtvis är både introspektion och inkänning möjliga kunskapskällor – det vet vi genom vår egen vardagserfarenhet!

Att intervjua och att samtala

Sociologer har i flera årtionden sysslat med att genom systematisk utfrågning samla in data. Genom *intervjuer* kan de relativt lätt komplettera de data om varje person, som registreras i svensk folkbokföring (kyrkoböcker, mantalslängder, taxeringslängder etc). De kan exempelvis ta reda på en persons arbetsförhållanden, hans utbildningsgång och hans nuvarande och tidigare boendemiljö – om personen ifråga är villig att svara. I praktiken fungerar den intervjuade i intervjuer av detta slag som en leverantör av *durkheimsk kunskap*, av det slags kunskap som människor kan skaffa sig genom att "vända sig utåt". Men kan man på detta sätt skaffa sig *webersk kunskap*, kunskap om människors "medvetandeströmmar" och om deras "perspektiv på tillvaron"? Kan man i en sådan intervju med utsikt till framgång be den intervjuade att "vända sig inåt" och berätta för intervjuaren vad han "ser" i sitt inre?

Jag tror personligen att det är svårt – ja, närmast

Under ett samtal talar två människor med varandra på lika villkor. I intervjun är det intervjuaren som kräver information utan att ge något i gengäld.

omöjligt! Att förvärva kunskap av det slaget är inte möjligt genom att en person ensidigt utfrågar en annan person under en till två timmar med hjälp av den typ av frågor som brukar förekomma i vanliga frågeformulär.

Men jag tror att det är möjligt för forskaren att komma en bit på vägen mot en kunskap om andra människors "medvetandeströmmar", "perspektiv på tillvaron" och "upplevelse av sin situation" genom *samtal*. Under ett samtal talar två människor med varandra på lika villkor. I intervjun är det i princip intervjuaren som kräver eller tigger den intervjuade om information utan att ge någon information i gengäld.

Under ett samtal befinner sig de som samtalar med varandra i något så när samma situation. Det gör man i regel om man är engagerad i ett förändringsarbete med ett tydligt formulerat mål, som man gemensamt arbetar på att förverkliga. Ett samtal är i princip ett led i en serie sociala interaktionssituationer som ingår i ett långvarigt samspel mellan människor som lever och verkar tillsammans. I det läget, när två personer talar med varandra på – nära nog – samma språk, när båda befinner sig i – nära nog – samma situation, när båda ömsesidigt och gång på gång försöker *tyda* och *tolka* varandras ord och försöker förstå nyanserna i varandras berättelser och beskrivningar av känslor och viljeupplevelser – kan de så småningom lära sig att förstå varandra. Frågan är om en sådan relation kan växa fram mellan forskaren och människorna i hans omgivning, när han i sitt arbete styres av åskådarparadigmet? Personligen menar jag att accepterandet av aktörparadigmet är en nödvändig förutsättning för framväxten av en samtalsrelation mellan forskaren-kunskapsproducenten och människorna i den miljö han verkar i.¹

¹ Detta är ett problem som Aaron V. Cicourel tagit upp i en intressant diskussion i sin bok "Method and Measurement in Sociology", New York 1964.

En kort summering

Den som valt att arbeta inom ramen för den syn på kunskapsproduktionen som anges av aktörparadigmet upptäcker snart att dagens svenska sociologer försummar att diskutera en rad viktiga metodproblem, som aktualiseras så snart som man försöker gå utanför gränserna till det starkt traditionsbundna sätt att forska, som hävdas av representationer för åskådarparadigmet. Till dessa problem hör:

(1) Hur upptäcker man de *signifikanta* sociala fenomen, vars utbredning kan fastställas med hjälp av samhällsforskarnas väl utvecklade metoder för verifiering och falsifiering av förhållandena inom representativa stickprov?

(2) Hur skaffar man sig kunskap om *sociala händelser* och inte endast om *sociala objekt*?

(3) Hur kan man utnyttja forskarnas kunskaper om *svårsynliga sociala fenomen* (som till exempel invånarnas "stanntider" i ett bostadsområde och "reciprocitetskoefficienter" för antalet ömsesidiga "vänval" i en skolklass) i arbetet på att lösa de sociala problem som människor i en viss social miljö upplever som viktiga?

(4) Vilken användning kan man ha av *webersk kunskap* – av kunskap om människors "medvetandeströmmar", "perspektiv på tillvaron" och "upplevelse av sin situation" – i kausalanalytiska studier, där man utgår från tillgänglig *durkheimsk kunskap*?

(5) Hur kan man kontrollera riktigheten av *webersk kunskap* – av den kunskap som människor kan skaffa sig genom att "vända sig inåt"? Är det möjligt att kontrollera riktigheten av den på samma sätt som man kontrollerar den kunskap, som är baserad på det som människor kan observera när de "vänder sig utåt" – *durkheimsk kunskap*?

(6) Är skillnaden i intresse för kunskapsproduktion genom det ensidiga utfrågandet i en *intervju* och genom det ömsesidiga utbytet av tankar och synpunkter i ett *samtal* kopplat till den syn på forskarens arbete som följer med accepterandet av åskådarparadigmet och aktörparadigmet?

Tvingar inte accepterandet av aktörparadigmet på en rad punkter fram en ny syn på kunskapsproduktionen? Personligen har jag så småningom blivit mer och mer övertygad om att så är fallet.

Prenumerera

för år 1979
på

Socialmedicinsk Tidskrift

Prenumerationspris:

Helår kr 70,

För studerande helår kr 40

Kollektivprenumeration kr 60

(minst 25 ex. pren. direkt hos redaktionen)

SOCIALMEDICINSK TIDSKRIFT

Postadress: Fack, 104 01 Stockholm 60. Tel. 08/83 20 83, 87 34 91. Postgiro 11 79-1